Türk ordusunun ilk AZƏRBAYCANLI GENERALI

“Səməd bəy Rəfibəyovun həm cümhuriyyət ordusunda, həm də Türkiyə ordusundakı xidmətləri, onun əqidə bütövlüyü, dürüstlüyü, zabit əyilməzliyi, cümhuriyyət ordusuna və qardaş türk ordusuna sədaqəti, Azərbaycan xalqı qarşısında göstərdiyi təmənnasız və sədaqətli xidmətləri gələcək nəsillərin də xatirələrində yaşamalı və hər bir müasir Azərbaycan zabitinə sədaqət nümunəsi sayılmalıdır...

ATAMALI ŞAHBAZOV,
Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələri Hərbi Akademiyasının dosenti, polkovnik

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ordusunun yaradılması, formalaşdırılması və qısa müddət ərzində döyüşkən bir hərbi qüvvəyə çevrilməsi AXC hökumətinin və Hərbi Nazirliyin fəaliyyətində çox mühüm və şərəfli səhifələrdən birini təşkil edir. Bu ordunun yaradılmasında fədakar xidmətləri olmuş zabitlərdən biri də Səməd bəy Rəfibəyov idi.

Rəfibəyov Səməd Məşədi bəy oğlu 1892-ci ildə Gəncə şəhərinin Balabağban qəsəbəsində anadan olur. 1916-cı ildə Tiflis

[redacted]

kadet korpusunu bitirdikdən sonra 7-ci Qafqaz sərhəd alayında "poruçik" (indiki baş leytenant) hərbi rütbəsində həqiqi hərbi xidmətə başlayır. 1918-ci ilin yanvarında yeni yaradılan Müsəlman korpusunun 1-ci Bakı piyada alayında piyada bölüyünün komandiri kimi bolşevik-daşnak dəstələrinə qarşı vuruşur. Qafqaz İslam Ordusunun tərkibində nümunəvi xidmətlərinə və döyüşlərdə göstərdiyi igidliyə görə ona 2 iyul 1918-ci il tarixdə "ştabs-kapitan" (indiki kapitan) hərbi rütbəsi verilir. Türk qoşunları Azərbaycanı tərk etdikdən sonra hərbi nazir tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarovun 3 fevral 1919-cu il tarixli 55 nömrəli əmri ilə 1-ci piyada diviziyasının 1-ci Cavanşir piyada alayında piyada taboru komandiri vəzifəsinə təyin edilir. Nümunəvi xidmətlərinə görə hərbi nazirin təqdimatı ilə Nazirlər Şurası sədrinin 25 iyun 1919-cu il tarixli 28 №-li əmrinə əsasən ona "kapitan" (indiki mayor rütbəsinə bərabər) hərbi rütbəsi verilir. 26 avqust 1919-cu il tarixdə isə hərbi nazir 373 №-li əmri ilə onu yeni yaradılan əlahiddə Lənkəran ehtiyat taboruna komandir təyin edir. Həmin tabor 1 dekabr 1919-cu il tarixdən cümhuriyyət ordusunda aparılan təşkilati-ştat dəyişikliyi ilə əlaqədar 7-ci Şirvan piyada alayı kimi təşkil edilir və kapitan Rəfibəyov həmin alayın komandiri vəzifəsini icra edir. 1920-ci ilin əvvəllərində Qarabağda vəziyyət yenidən gərginləşdiyi zaman hərbi nazir 25 yanvar 1920-ci il tarixli 54 №-li əmri ilə vaxtından əvvəl "podpolkovnik" (indiki polkovnik-leytenant) hərbi rütbəsi verilməklə Səməd bəy Rəfibəyovu 1-ci piyada diviziyasının 1-ci Cavanşir piyada alayına komandir təyin edir. Hərbi nazir Səməd bəy Mehmandarov Rəfibəyovun təyin əmrində onun vətən qarşısındakı xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək bunları qeyd edir: *"Mənim 26.08.1919-cu il tarixli 373 №-li əmrimlə kapitan, indi podpolkovnik Rəfibəyov yeni yaradılan Lənkəran ehtiyat taborunun komandiri təyin edilib. Ölkə və gənc ordumuzun qarşısında məsuliyyətini dərk edən Rəfibəyov bütün enerjisini və biliyini Lənkəran taborunun formalaşmasına yönəldərək qısa müddət ərzində yüksək naticələr əldə etməklə döyüş qabiliyyətli bir hərbi hissəni*

• *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ordusunun zabitləri*

formalaşdırır. Təcrübəli və savadlı bir zabit kimi daha sonra mənim 01.12.1919-cu il tarixli 551 №-li əmrimlə yeni yaradılan 7-ci Şirvan piyada alayının komandiri vəzifəsinin icraçısı təyin edilir. Onun işgüzarlığını və şəxsi heyətə qayğısını nəzərə alaraq mən xüsusi təqdimatımla Rəfibəyova vaxtından əvvəl "podpolkovnik" hərbi rütbəsi verilməsi üçün hökumət qarşısında vəsatətlə çıxış etdim və hökumətin 25 yanvar 1920-ci il tarixli əmri ilə ona "podpolkovnik" hərbi rütbəsi verildi. Əmri elan etməklə səmimi-qəlbdən podpolkovnik Rəfibəyova vicdanlı və səmimi xidmətinə görə "Təşəkkür" elan edirəm və əminəm ki, yeni xidmət yerində də ona verilən etimadı doğruldaraq qısa müddət ərzində hərbi hissənin döyüş qabiliyyətini lazımi səviyyəyə qaldıracaqdır".

Ümumiyyətlə, arxiv sənədlərini araşdırarkən məlum olur ki, diviziya komandirlərinin və eləcə də hərbi nazirin müavini general Əliağa Şıxlinskinin raportlarında Səməd bəy Rəfibəyov savadlı, yorulmaq bilməyən bir komandir kimi xarakterizə edilib. Cümhuriyyət Hərbi Nazirliyinin tarixinə nəzər saldıqda alay, briqada və diviziya komandiri vəzifələrinə təyin edilən zabitlərin şəxsən hərbi nazir tərəfindən seçilərək təyin edilməsinin şahidi oluruq. Seçim zamanı onların hərbi biliyi, təcrübəsi, şəxsi keyfiyyətləri, xalqına və dövlətinə sadiqliyi əsas kriteriya kimi götürülmüşdür. Bütün bunları hərbi nazirin dərkənarlarında da görmək olur. Tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarovun fəaliyyətini araşdıran tarixçilər də bilirlər ki, Səməd bəy Rəfibəyovda bu keyfiyyətlər olmasaydı, hərbi nazir onu Qarabağ kimi mürəkkəb bölgədə alay komandiri vəzifəsinə və bir il ərzində iki dəfə ard-arda yeni hərbi rütbəyə təqdim etməzdi. Bu etimadı podpolkovnik Səməd bəy Rəfibəyov öz gərgin əməyi ilə qazanmışdır.

Podpolkovnik Səməd bəy Rəfibəyov cümhuriyyət ordusunun Qarabağdakı 1-ci Cavanşir piyada alayının komandiri kimi 1920-ci ilin mart və aprel aylarında Xankəndidə və Əsgəranda milli hökumətimizə qarşı qiyam qaldırmış erməni daşnakları ilə savaşlarda şəxsi qəhrəmanlıq göstərənlərdən biri olmuşdur. Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqda onunla barışmamış, 1920-ci il mayın sonu – iyunun əvvəlində rus bolşevikləri ilə erməni daşnaklarının birləşmiş qüvvələrinə qarşı Gəncə üsyanında qeyri-bərabər döyüşlərdə peşəkar zabit kimi vuruşmuşdur. Üsyan yatırıldıqdan sonra isə komandiri olduğu hərbi hissənin yerdə qalan bir qrup heyəti ilə birlikdə Türkiyəyə keçmiş və Azərbaycan süvari alayında komandir müavini kimi türk qoşunlarının tərkibində Şərq cəbhəsində vuruşmuşdur.

Onun türk ordusunda həqiqi hərbi xidmətə qəbul edilmə tarixi xidmət dəftərçəsində 1 iyul 1918-ci il (1 temmuz 1336-cı il) kimi göstərilir. Böyük ehtimalla bu tarix Nuru paşanın komandanlığı altındakı Qafqaz İslam Ordusunda həqiqi hərbi xidmətə daxil olma tarixidir.

1921-ci ilin mart ayına kimi bu vəzifədə xidmət edən Rəfibəyov "Ermənistan hərəkatı" və "İraq cəbhəsi" adlanan döyüş əməliyyatlarında iştirak edir. 1921-ci ilin mart ayından 1922-ci ilin noyabr ayına kimi "Şərq cəbhəsi" qərargahında tərcümə şöbəsinin rəisi olur. Daha sonra 1922-ci ilin noyabr ayından 1924-cü ilin noyabr ayına kimi 6-cı süvari diviziyasının 15-ci süvari alayında komandir müavini olur. 1924-cü ilin noyabr ayından 1928-ci ilə kimi isə həmin diviziyanın qərargahında əlaqələndirici zabit vəzifəsini icra edir. 1928–1930-cu illərdə Hərbi Məktəbdə təkmilləşdirmə kurslarında təhsil alır. Təhsilini bitirdikdən sonra 13-cü süvari alayında süvari bölük komandiri vəzifəsinə təyin edilir. Həmin alayda 1932-ci ilədək xidmət edir və daha sonra 5-ci süvari alayına keçirilir. 1935-ci ildə 5-ci süvari alayı qərargahında xidmətdə olarkən alay komandiri vəzifəsini icra edir. 1938-ci ildə 41-ci süvari alayı komandirinin müavini vəzifəsinə təyin edilir və 1940-cı ilədək həmin vəzifədə xidmət edir. 1940-cı ilin əvvəllərində 3-cü Ordunun kəşfiyyat şöbəsinin rəisi təyin edilir. 15 avqust 1942-ci ildə isə 45-ci süvari alayının komandiri vəzifəsində işləyir. 28 avqust 1948-ci ildə daha yuxarı vəzifəyə – 2-ci süvari briqadasının komandiri vəzifəsinə irəli çəkilir.

Bəzi mənbələrdə onun türk ordusuna xidmətə qəbul edilərkən "polkovnik" hərbi rütbəsində olduğu bildirilsə də, Türkiyə Silahlı Qüvvələrində xidmətdə olarkən 2 avqust 1952-ci ildə tərtib edilmiş xidmət dəftərçəsindən aydın görünür ki, ona yalnız 30 avqust 1942-ci ildə türk ordusunda "polkovnik" (albay) hərbi rütbəsi verilmişdir. Rəfibəyov Səməd bəy Məşədi bəy oğlu Türkiyə Cümhuriyyətində soyad qanunu çıxdığı zaman özünə Əbdülsəməd

Tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarovun fəaliyyətini araşdıran tarixçilər də bilirlər ki, Səməd bəy Rəfibəyovda bu keyfiyyətlər olmasaydı, hərbi nazir onu Qarabağ kimi mürəkkəb bölgədə alay komandiri vəzifəsinə və bir il ərzində iki dəfə ard-arda yeni hərbi rütbəyə təqdim etməzdi. Bu etimadı podpolkovnik Səməd bəy Rəfibəyov öz gərgin əməyi ilə qazanmışdır...

bəy Sayqın adını götürmüşdür. Türkiyə Silahlı Qüvvələrindəki xidmət dəftərçəsində onun adı Əbdülsəməd bəy Sayqın ilə yanaşı, Əbdülsəməd bəy Sayqın Rəfibəyzadə kimi də qeyd edilmişdir.

Əbdülsəməd bəy Sayqın 30 avqust 1948-ci ildə süvari briqadasının komandiri olarkən "general-mayor" hərbi rütbəsinə layiq görülür. 2 avqust 1952-ci ildə artıq general-mayor Əbdülsəməd bəy Türkiyə Silahlı Qüvvələri Quru Qoşunlarının inspeksiya qrupunun üzvü olur və həmin vəzifədən ehtiyata buraxılır. Əbdülsəməd bəy qardaş Türkiyə ordusunda həqiqi hərbi xidmətdə olarkən İstiqlal savaşında yaxından iştirak etmiş, "Hərb" və "İstiqlal" medalları ilə təltif edilmişdir. Xidmət dəftərçəsindəki qeydə görə, sonuncu qeydiyyat yeri Ankara şəhəri Sakarya məhəlləsi "ev 28-t" ünvanı olmuşdur.

Əbdülsəməd bəy Sayqın hərbi xidmətdə və ehtiyatda olarkən qardaş Türkiyədəki Azərbaycan siyasi mühacirləri ilə daim sıx əlaqədə olmuş və Azərbaycanın yenidən müstəqilliyə qovuşması üçün mübarizə aparmışdır. Xalqımızın bu istedadlı oğlu qardaş Türkiyə ordusunda general-mayor hərbi rütbəsinə layiq görülən ilk azərbaycanlı zabitdir. Əbdülsəməd bəy Sayqın 1980-ci il yanvarın 19-da – ömrünün 88-ci ilində qardaş Türkiyədə vəfat edir və Azərbaycanın yenidən müstəqilliyə qovuşmasını görə bilmir.

Generalın həm cümhuriyyət ordusunda, həm də Türkiyə ordusundakı xidmətləri, onun əqidə bütövlüyü, dürüstlüyü, zabit əyilməzliyi, cümhuriyyət ordusuna və qardaş türk ordusuna sədaqəti, Azərbaycan xalqı qarşısında göstərdiyi təmənnasız və sədaqətli xidmətləri gələcək nəsillərin də xatirələrində yaşamalı və hər bir müasir Azərbaycan zabitinə sədaqət nümunəsi sayılmalıdır.